

על שאסר לנו אכילת בשר בלא שחיטה

ונראה לי כי ברכה זו אינה ברכה לעשיית המצוה, כי פריה ורביה היינו קיום המצוה ואם לקח פלגש וקיים פריה ורביה אינו מחוייב לקדש אשה. וכן הנושא זקנה איילונית או עקרה וכן סריס חמה שנשא מברכין ברכת חתנים ואין חיוב במצוה זו שאין בה קיום מצות פריה ורביה. והילכך לא נתקנה ברכה במצוה זו. אף בנושא אשה לשם פריה ורביה כיון (שאי) אפשר לקיים מצות פריה ורביה בלא קידושין!

ולא דמי לשחיטה שאינו מחוייב לשחוט ולאכול ואפילו הכי כשהוא שוחט לאכול מברך דהתם אי אפשר לו לאכול בלא שחיטה אבל הכא אפשר לקיים פריה ורביה בלא קידושין.

כדי לרדת לעומק דעתו של הרא"ש עלינו לעיין בדבריו מן הסוף להתחלה, בסוף דבריו מעלה הרא"ש קושייה – לכאורה היה ניתן לדמות את ברכת הקידושין לברכת השחיטה - בשני המקרים לאדם יש רשות לעשות פעולה מסויימת: לקדש אישה או לאכול בשר, ועל כן לכאורה היה צורך בחיוב דומה בברכה בשני המקרים? תשובת הרא"ש היא כי מאחר ובקידושין מעשה המצווה הוא פרייה ורבייה, (והוא מעשה אשר ניתן לבצעו, טכנית, גם ללא קידושין - באמצעות 'פלגש') יש לומר כי הברכה הקיימת בקידושין היא ברכת השבח. ברם, בשחיטת בהמה, לולא השחיטה לא ניתן היה לאכול את בשרה כלל!

הגרי"ד סולוביצ'יק הסיק מתוך דברי הרא"ש שברכת השחיטה היא ברכה על מתיר בדומה לברכת הנהנין המתירה את אכילת הפרי או לברכת התורה המתירה את הלימוד בה. ברם, מתוך דברי הט"ז ביורה דעה (סימן א), עולה תמונה אחרת אודות עמדת הרא"ש:

ולהרא"ש נראה דגם הוא סבירא ליה דאילם לא יתרום ואחר מברך מטעם שזכרתי אלא דבשחיטה נראה טעמו דאחר מברך שפיר

א. שחיטה מצווה או רשות¹

בפתיחה להלכות שחיטה נותן הרמב"ם הגדרה כללית לשחיטה:

מצות עשה שישחוט מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה ועוף ואחר כך יאכל שנאמר וזבחת מבקרך ומצאנך (דברים יב, כא)

בתוך דבריו של הרמב"ם אנו מוצאים לכאורה דבר והיפוכו. מחד מגדיר הרמב"ם את השחיטה כ'מצוות עשה' ולכאורה מגדירה כחובה, מאידך הוא קובע שאת מצווה זו מקיים 'מי שירצה' כלומר, מגדירה כמצווה שאינה חובה. עלינו לדון, אם כן, מהו מעמדה של השחיטה מצווה או רשות?

במקום אחר (הלכות ברכות יא, טו) מגדיר הרמב"ם השחיטה יחד עם מצוות נוספות 'כדבר הרשות':

נטילת ידים ושחיטה הואיל וכדברי הרשות הן

הלשון 'כדברי הרשות' מקורה בדברי חכמים המבחינים במספר מקומות בין 'דבר מצווה' אשר מחייב את האדם ל'דבר הרשות', הנתון לשליטתו. בחירתו של הרמב"ם להגדיר את נטילת ידים ושחיטה 'כדבר הרשות' באה לדעתנו להעיד שלא מדובר בדבר הרשות לכל דבר ועניין, ויש בעשייתה צד של מצווה חיובית. כפי שנראה לקמן הגרי"ד סולוביצ'יק ובעקבותיו מו"ר הרא"ל ניסו לאפיין את השחיטה כ'מתיר' לאכילת בשר, אשר בא להתיר את איסור הנבלה הכרוך בו. ברם, יש אחרונים שראו את השחיטה כשאיכת לעולם הרשות, והסיקו כי כל עניינה הוא להסיר עיכובים ומניעות האוסרים את האכילה, אך אין בה כשלעצמה מצווה חיובית.

ב. הברכה על השחיטה

הרא"ש במסכת כתובות (א, יב) עורך השוואה מעניינת בין קידושי אישה לשחיטה בהמה:

1 מוקדש לכל מי שמתאוה לבשר אך טרם בחר בחזון הצמחונות...

אזהרה (איסור)!! לדוגמא - הייבם לא מברך על היבום שכן מצווה זו תלויה בהיתר איסור אשת אח, מי שבונה מעקה לא מברך על עשייתו שכן המצווה תלויה באזהרה שלא תשים דמים בביתך² וכן הלאה. לכאורה, כך גם בשחיטה, לא היה צריך לברך עליה שכן היא בא להתיר את איסור נבלה.

ר"י משיב על שאלתו באופן הבא (מובא בספר אבודרהם שער ג' ברכת המצוות ומשפטיהם')

והשחיטה הייתה מצוה בפני עצמה באותה שעה שהייתה בשר נחירה מותרת ואף על פי כן שעכשיו יש בנחירה משום נבלה כיון שהוקבעה אותה ברכה הוקבעה. כל עיקר צריכין אנו למפתח ענין זה.

מאחר ובמדבר קודם הכניסה לארץ היה די בנחירה כדי להתיר אכילת בהמה חולין, נמצאנו למדים כי הייתה תקופה בה איסור נבלה לא היה קשור באופן הדוק לשחיטה, ומאחר ואז נצטוו ישראל על השחיטה נתקנה ברכה על השחיטה שכן זאת היתה מצוות שאינה תלויה באזהרה. ברם, לאחר שנכנסו לארץ ונוספה על מצוות שחיטה גם אזהרה הברכה לא זזה ממקומה.

אם נסכם את דברינו נאמר כך: הרמב"ם קובע שמצוות השחיטה היא 'כדבר הרשות', כ' הדמיון אותה הוסיף הרמב"ם היא שהביאה אותנו להתלבטות באיזו מידה שחיטה היא דבר הרשות לכל דבר ועניין, ראינו כי יש מן הראשונים אשר קשרו באופן הדוק בין מצוות השחיטה לאיסור נבלה. קו עקרוני זה, הוא אשר הנחה את הגרי"ד וכן את מו"ר הרא"ל להבין כי שחיטה היא האמצעי למניעת איסור נבלה להתפשט בבהמה, כך שלמעשה גם אם שחיטה הינה 'דבר הרשות' יש בה היבט הלכתי משמעותי שהרי היא היא אשר מונעת מן בהמה להיחשב לנבלה והופכת אותה ראויה לאכילה. ברם, לדעת הט"ז, השחיטה לכשעצמה הינה הסרת מונע בלבד, (ראיה לדבריו מצויה בברכה על השחיטה, המוגדרת כברכת השבח אשר אין בה פן חיובי ומעשי המשקף יצירה חדשה).

ד. שחיטה במדבר

דברכת השחיטה אינה באה על השחיטה עצמה דהא אין חיוב לשחיטה אם אינו רוצה לאכול, אלא עיקר הכוונה לתת שבח למקום ב"ה על שאסר לנו אכילת בשר בלא שחיטה ובזה ודאי כל ישראל שייך באותה ברכה שהרי על כולם יש איסור אלא שאין מקום לברך שבח זה אלא בשעת שחיטת שום בהמה.

לדעת הרא"ש כאשר השוחט אלם ואין בידו לברך על השחיטה, שחיטתו שחיטה אלא שיש להעמיד לצידי אדם שישחוט ויברך על שחיטתו ושחיטת האלם. בפשטות, מסביר הט"ז, הסבר הדבר הוא משום שברכת השחיטה היא ברכת השבח על מצוות השחיטה בה נתחייבו ישראל, ולכן את השבח ניתן לתת באמצעותו שוחט אחר ואין חובה כי השוחט עצמו יברך.

מעניין כי שני הפירושים בדברי הרא"ש מבוססים על הבנה כי שחיטה היא 'דבר רשות'. ברם, לדעת הגרי"ד עובדה זו לא מכרסמת בברכה על השחיטה כברכה הקשורה באופן הדוק למצווה, ותכליתה שלא ניתן לנתק מן המעשה, זאת בניגוד לט"ז אשר לדעתו עובדה זו היא אשר מצביע כי הברכה בשעת השחיטה היא ברכת השבח שכן אין מצווה בשחיטה לכשעצמה.

חיזוק להבנתו של הגרי"ד הרואה בשחיטה פעולת מתיר, תלויה בהבנת היחס שבין איסור נבלה לשחיטה.

ג. איסור נבלה

מו"ר הרא"ל, בבואו לעסוק בענייני שחיטה, היה נוהג לעמוד על היחס שבין שחיטה לבין איסור נבלה. במהלך עיונו נהג לשאול: האם איסור שחיטה נועד למנוע מן בהמה להיעשות נבלה ובכך להתירה לאכילה (כשם שהפרשת תרומות ומעשרות הופכת את הפרי למותר אכילה ובמקביל מסירה את איסור הטבל), או שמא איסור נבלה קדם למצוות שחיטה וכל עניינה של השחיטה הוא להתיר את איסור הנבלה אשר כבר קדם לו.

חיזוק להבנה הראשונה ניתן למצוא בתוך דבריו ר"י בן פאלט. ר"י שואל מדוע אנו מברכים על השחיטה הרי כלל בידנו שאין מברכים על מצוות שיש בהם

2 למרות שיש מן הגאונים אשר סברו כי יש לברך על עשיית מעקה וראה

רבי עקיבא חולק על הדבר. לדעתו, גם במדבר הייתה מציאות של אכילת בשר רשות, אלא שבשר זה הותר בנחירה ולא היה לו צורך בשחיטה.

כאמור, הכניסה אל הארץ הביאה עמה שינויים: המרחק מן המקום אשר יבחר ה' הביא לכך שמצוות שחיטת חולין קבלה פנים חדשות - לרבי עקיבא נצטוו ישראל לשחוט את בהמותיהם ושוב לא ניתן להסתפק בנחירה ואילו לדעת ר' ישמעאל הותרה שחיטת חולין. דומה שלשני התנאים המוקד של מצוות השחיטה בבשר החולין הוא לתת פן משמעותי לאכילת בשר התאוה.

לעומתם, ר' אלעזר הבין כי אמנם מטרת השחיטה היא ליצוק נופך ומשמעות לאכילת הבשר, אלא שלדעתו מדובר על רובד אחר - על דרך ארץ. לדעת ר' אלעזר אדם האוכל בשר צריך לעשות זאת בדרך מוקפדת ורגישה - לא כמי שחוטף את הבשר בשוק. על האדם לגדל את הבשר בכוחות עצמו ורק אז לשוחטו.

ה. פרולוג

בשנים האחרונות תעשיית הבשר המסחרית מביאה לא אחת לשאלות ערכיות ומסוריות אודות יחס לבעלי חיים ואכילת בשר בכלל³. לעיתים, בשל התנהגות אכזרית, בה יש איסורי צער בעל חיים⁴ ולפעמים בשל השאלה המהותית: האם צריכת הבשר המערבית היא לגטימית⁵.

דומה שמצוות השחיטה שיסודה בעולם הרשות נועדה למסד ולמשטר את צריכת הבשר של האדם, שלא יהיה חוטף בשר מן השוק, שיבין בנטילת נפש הבהמה יש מחיר ועל האדם לצורך בשר מתוך רגישות לעולם החי.

במהלך השיעור הצגנו שתי עמדות ביחס למצוות השחיטה: גישת הגר"ד והרא"ל לפיה מצוות השחיטה היא מתיר המאפשר לאדם ליהנות מעולם החי

לסיום, נעסוק לכאורה בשאלה שהיה מקום להביאה בפתיחת השיעור שכן היא עוסקת ביסודות ההיסטוריים של מצוות שחיטה, אולם עתה לאחר שהבנו את האפשרויות השונות להבנתה הדברים יהיו בהירים יותר.

קודם כניסתם של בני ישראל לארץ, אכילת בשר לא היתה ידבר הרשות. הדבר עולה מתוך כתובים בפרשת ראה (דברים יב, כ - כא) וכך אומר הכתוב:

(כ) כִּי יִרְחִיב יְקֹנֵק אֶלְהֵיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ וְאַמְרַת אֲכֹלָה בָּשָׂר כִּי תֵאָוֶה נִפְשֶׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ תֹאכַל בָּשָׂר.

(כא) כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְקֹנֵק אֶלְהֵיךָ לְשׁוֹם שְׂמוֹ שֶׁם וְזָבַחַת מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנָדָּךְ אֲשֶׁר נָתַן יְקֹנֵק לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָךְ וְאַכְלָתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ.

במדבר, בו המקדש ומשרתיו היו סמוכים לאדם, פעולת אכילת הבשר לוותה במתנה לקב"ה. עם הכניסה לארץ, כאשר הנגישות לקודש נעשתה למורכבת (כי ירחק ממך המקום) אכילת הבשר נעשתה לעניין שבחולין. כך ניתן להבין מתוך פשטי המקראות. ברם, התנאים במדרש הבינו כי בתוך דברי הכתוב מופיעים עוד רבדים רבים (מדרש התנאים יב, כ):

וְאָמַרְתָּ אֲכֹלָה בָּשָׂר -

ר' ישמעאל אומר: לא בא הכתוב אלא להתיר להן בשר תאוה. שבתחלה נאסר להן בשר תאוה, נכנסו לארץ הותר להן בשר תאוה

ר' עקיבא אומר: לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה, שבתחילה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה.

ר' אלעזר בן עזריה אומר: לא בא הכתוב אלא ללמדך דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאוה.

דומה שדבריו של רבי ישמעאל דומים להצעה שהבאנו לעיל ביחס לפשוטו של מקרא - עד כניסתם לארץ נאסר לישראל לאכול בשר 'תאוה' שלא לצרכי זביחה, ורק לאחר הכניסה לארץ ניתרה אכילת כל בשר. ברם,

3 ד"ר יעל שמש [צער בעלי חיים רצוני מול מצונו](#) הדף השבועי אוניברסיטת בר אילן פרשת משפטים תש"ס (325)

4 פרישית 'אדום אדום' ראה [קישורית](#).

5 ד"ר יעל שמש [ורחמינו על כל מעשיו](#) מוסף שבת של מקור ראשון ב באב תשע"א

ולהביאו אל צלחתו, וגישת הט"ז הרואה את השחיטה כעניין טכני-לכאורה המתמקד בהסרת המונע, אשר לצדה יש לתת שבח לבורא עולם 'על שאסר לנו אכילת בשר בלא שחיטה' כלומר שיצר לנו את המונע מלהיות צורכי בשר לא רגישים ואכזריים.

שתי העמדות שהצגנו רואות את מצוות השחיטה כסוג של תריס בפני יצרו של האדם לזלול⁶ ולהשתלט על עולם החי ללא רגישות. ברם, בכל אחת מן השיטות הדרך להגיע לרגישות זו שונה. אצל הגרי"ד נקודות המוצא היא כי מעשה השחיטה הוא תהליך המביא את הבשר לעולמו של האדם, ואילו אצל הט"ז השחיטה היא אמצעי להסרת מונע איסור נבלה. במונחים מעולם המחשבה ניתן היה לומר שדרך הראשונה היא 'עשה טוב' - האדם צריך להעביר את הבשר העולה על שולחנו תהליך כדי שזה יכנס לצלחתו ואילו הדרך השנייה היא 'סור מרע' על האדם להבין שלולא השחיטה הבשר הוא נבלה שעליו להתרחק ממנו.

ימים יגידו האם התזונה העולמית תחליף את הבשר בתחליפי תזונה מן הטבע או מתעשיית תאי הגזע אשר יודעת להצמיח 'המבוגרים' בחממות להצמחת בשר, אולם עד השעה בה תחליף האנושות את הרגליה דומה שבעידן כה תעשייתי חשוב לפתח את הרגישות והתבונה למשמעות של צריכת בשר מגוברת, ועל המחיר המוסרי והבריאותיים⁷.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ה
עורך: נועם לב

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300
דוא"ל: office@etzion.org.il

6 על אכילת בשר מאוזנת כבר העיר רבי יוסף אלבו בספר העיקרים מאמר ג פרק טו

וכן אמרו רבותינו ז"ל כי תאוה נפשך לאכול בשר (דברים יב, כ), למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון, הנה גלו בפירוש שאכילת הבשר לא הותר אלא על צד ההכרח, ועל כן נאסר בתחלת היצירה עם היותו מזון טוב לסבה שזכרנו בתחלת הפרק,

7 אודה ואומר שעד לא נחשפתי באופן אישי למחקר המשמעותי [לצריכת בשר מוגברת](#), ולפגיעה המשמעותית של תעשייה בערכים תזונתיים של בשר אשר יכולים לתרום לבריאות גופנו, העדפתי להתעלם מן המחיר הכבד הערכי והמוסרי של קיומה תעשיית הבשר.